

УДК 614.253:614.2.07

Ю. І. Колісник-Гуменюк
м. Львів, Україна

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. Однією із складових культури особистості як члена суспільства є професійна культура, яка передбачає творче здійснення праці, володіння певною стратегією у виконанні цього завдання. Володіння та розвивання особистісних знань, розвиненість професійної інтуїції. Важливою проблемою освітньої політики в Україні є формування професійно-етичної культури медичного персоналу.

Соціально-професійна якість суб'єкта праці. Це поняття включає сукупність принципів, норм, правил, методів, які сформувалися історично, регулюють професійну діяльність людини. Основу Професійної культури складають знання та цінності, вироблені конкретною соціально-професійною групою та закріплені у традиціях її життєдіяльності [1, с. 724-725].

Аналіз попередніх досліджень. Специфіку та завдання професійної культури досліджували: О. В. Аніщенко, Г. О. Балл, С. Я. Батишев, В. Ю. Стрельников та ін. Значну увагу дослідників привертало питання медичної етики та її поєднання з професійною культурою. Питання медичної етики досліджували: Ю. Г. Віленський, А. А. Грандо, Н. М. Касевич, В. Ф. Москаленко, П. С. Назар, Н. В. Пасечко, М. В. Попов, І. Я. Сенюта та ін.

Мета даної статті полягає в аналізі основних чинників впливу на професійну діяльність медичного персоналу і з'ясуванні їх взаємозалежності у процесі формування професійно-етичної культури медичного персоналу.

Обов'язки людини і громадянина є невід'ємною частиною її суспільного буття в нерозривній єдності з правами та свободами. Головний обов'язок людини – усвідомлення необхідності певного виду та міри поведінки [8, с. 73].

Розглядаючи питання медичної етики, ми не можемо не торкнутися питання деонтології.

Медична етика включає в себе сукупність норм поведінки і моралі, передбачає почуття професійного зобов'язання і честі, совісті й відповідальності [4, с. 8].

Деонтологія – це вчення про принципи поведінки медпрацівників з метою забезпечення максимальної користі для хворого, їх професійних обов'язків і організації лікувально-діагностичного процесу [3, с. 232].

Основними ознаками деонтології є: вивчення норм поведінки медпрацівників; аналіз взаємин між медичним персоналом і хворим; усунення шкідливих наслідків неякісної медичної роботи.

Медична етика і деонтологія поняття не рівнозначні. Якщо медична етика досліджує загальні питання взаємин медпрацівника і хворого, медпрацівника з родичами хворого, у колективі, то медична деонтологія вивчає їх специфіку [3, с. 234].

Аналізуючи професійну деонтологію, ми спираємось на три види норм: моральні норми – об'єкт вивчення професійної етики; деонтологічні норми, що передаються усно і

проявляються у спілкуванні; юридичні норми, вироблені в кожній країні. Така систематизація необхідна для того, щоб з'ясувати різницю між деонтологією та етикою [7, с. 86].

Одним із видів професійної етики є етика медичних працівників. Це галузь етичної науки, яка досліджує об'єктивні основи, сутність, специфіку, структуру й основні функції моралі працівників медичної сфери діяльності.

Мораль медпрацівників є одним з ефективних механізмів передбачення і розв'язання суперечностей і конфліктів, які виникають у цій сфері. Специфіку її досліджує медична етика, водночас виконуючи особливо важливу роль у формуванні принципів, на яких ґрунтується моральний кодекс працівників системи охорони здоров'я.

Принципи моралі медпрацівників розглядають медична етика та біоетика. Безперечно, визначальним моральним принципом медичних працівників є принцип гуманізму, який ґрунтується на переконанні в безмежних можливостях людини, її здатності до вдосконалення, проголошує людяність, почуття любові до людей, поваги до їхньої гідності [10, с. 187].

Моральне обличчя медичного працівника формувалось і вдосконалювалось впродовж багатьох століть залежно від політичного ладу, рівня культури, національних та релігійних традицій, а також соціально-економічних і класових відносин у країні.

Мораль (від лат. *moralis* – моральний, *moris* – звичай) – це сукупність історично зумовлених правил, норм, звичаїв, принципів співжиття і поведінки людей, їхніх відносин у процесі виробництва матеріальних і духовних цінностей. Вона визначає їхні обов'язки стосовно один одного, соціальних груп, верств класів, суспільства, виконання яких базується на громадській думці.

Моральна свідомість особистості – це різновид форми суспільної свідомості. Моральні норми, принципи, що існують у суспільстві, кожною особистістю сприймаються й усвідомлюються суб'єктивно. Проте їх об'єктивна оцінка відбувається залежно від професійної діяльності та відносин [2, с. 46].

Етика, мораль, людина – це органічне триєдинство є чи не найвагомим соціальним орієнтиром у становленні суспільства й особистості. Найвища суспільна й особистісна цінність моралі полягає в її загальнолюдяності, бо ідеал моралі підноситься над вузькокласовими, вузькопрофесійними інтересами. Людське сумління не може бути сумлінням різних верст населення. Воно єдине, і моральний рівень людини не може визначатися її професією, так само, як національним походженням чи класовою приналежністю. Професійна мораль є невід'ємною часткою моралі загальнолюдської.

Етичні закони і позиції у медицині інтегрують моральні основи особистості медиків. А деонтологія, як прикладна частина концептуального вчення про медичну етику, є своєрідним статутом професійних обов'язків медичного персоналу. Етичні принципи у медицині тісно пов'язані між собою, проте кожному медичному фаху притаманні свої професійні, а отже, й етичні відмінності.

Суть професійної моралі полягає у відображенні особливостей професійних стосунків. Оскільки мораль відображає суспільне буття в цілому, то виникає питання про характер відображення професійного розподілу в моралі. Специфіка професійної моралі залежить від різноманіття людських взаємин. Моральна оцінка орієнтує перевагу певної норми поведінки і наказує, пропонує діяти відповідно до неї. Моральна оцінка професійної діяльності визначається за двома основними критеріями а) що об'єктивно дає професія для суспільного розвитку і б) що суб'єктивно дає професія індивіду в розумінні етичного впливу на нього, оскільки різні професії мають неоднаковий моральний вплив на людей.

Етика є однією з найдавніших філософських дисциплін, це наука про мораль, її походження, розвиток та роль у суспільному та особистому житті людей. Етичне вчення в стародавні часи розвивали чарваки (Індія), Лао-Цзи (Китай), Арістотель, Демокрит, Епікур, (Греція), І. Кант і Г. В. Ф. Гегель та ін. Велику увагу дослідженню етичних проблем приділяв український мислитель І. Франко [12, с. 699].

Серед філософських трактатів з етики особливо цінними є праці І. Канта, у яких він приділена значна увага моральності та її етичній концепції. Практична філософія Канта справила величезний вплив на наступні за ним генерації філософів (Ф. Гельдерлін, А. В. Гумбольдт, А. Шопенгауер, Ф. Шеллінг та ін.). І. Кант вважав, що мораль – це обов'язок, те, що повинно бути, але чого ніколи не було, немає і не буде в такому обсязі. Практичне здійснення морального закону, тотожність доброчесності й щастя можливі лише за умови сповідування постулатів Бога. У сфері моралі Кант виходив із визнання вихідної рівності всіх людських розумів як суверенних чинників свідомого вибору поведінки. З цієї рівності випливає, що кожна людина у прийнятті рішень повинна діяти як всезагальний розум. На цій основі формується кантівський «категоричний імператив»: людина, обираючи певний тип поведінки, повинна усвідомлювати, що така поведінка притаманна іншим людям [9, с. 78].

Г. В. Ф. Гегель визначав мораль як внутрішнє переконання людини, а моральність вважав найвищим ступенем розвитку об'єктивного духу. Вона проявляється у сім'ї як природній єдності індивідів [6, с. 353].

Великий внесок у розвиток етики як науки зробили К.-А. Гельвецій та інші французькі філософи XVIII ст. Д. Дідро, Ламетрі, Гольбах.

К.-А. Гельвецій розглядав мораль як щось, що існує в самій природі людини, але як наслідок природно-історичного розвитку суспільства, як результат формування людської свідомості під впливом суспільних процесів.

Зміна епох призводила до зміни моральних норм, але сучасність пропонує нам низку видів прикладної етики (етика бізнесу, етика політики тощо), у яких норми поведінки безпосередньо виводяться з життєвої практики. Потрібно звернути увагу на середовище, що формує мораль, на ту частину, що демонструє матеріальні й духовні можливості людини щодо змін навколишньої й власної природи. Ці можливості своєю появою здебільшого зобов'язані суспільному прогресу [12, с. 6].

Проблеми етики досліджують і науковці сучасності Т. Г. Аболіна, Г. П. Васянович, С. В. Вековшиніна, В. В. Єфименко, Н. В. Коваленко, В. Л. Кулініченко, О. М. Лінчук, Х. П. Мазепа та ін.

Основні етичні норми, які формувалися в процесі надання медичної допомоги хворим, були узагальнені й сформовані вченими-медиками різних епох. Перші наукові узагальнення народного досвіду лікування знаходимо в працях Гіппократа (V—VI ст. до н. е.) та інших вчених Стародавніх Греції і Риму. У «Клятві Гіппократа» чітко сформульовано професійний обов'язок лікаря: «Чесно і непорочно провадитиму своє життя і творитиму своє мистецтво» [14, с. 25].

Етика Гіппократа, побудована на принципах гуманізму, здобула визнання в багатьох країнах світу і сотні років є підґрунтям, на якому базується медична етика (Етика Персіваля, 1703; Кодекс Американської Медичної Асоціації, 1848; Женевська декларація, 1948; Присяга лікаря Радянського Союзу, 1971 тощо).

За пропозицією голландського лікаря Н. ван Тульп-Тулпюса (1599-1674) емблемою медиків стала палаюча свічка. Внутрішній зміст цього символу висловлений у девізі: «Світлячи іншим, згораю сам».

Як і в Стародавній Греції, лікарі Середньовіччя приносили клятву на вірність своїй професії. Визначний представник середньовічної медицини арабський філософ і лікар Авіценна (IX-X ст.) у своїй праці «Канон лікарської науки» пише про те, що лікар має володіти очима сокола, руками дівчини, мудрістю змії і серцем лева.

Представники української медичної науки XVIII-XIX ст. теж зробили свій внесок у розвиток етичних ідей, і серед них значне місце належить Д. С. Самойловичу, який заснував епідеміологію як науку в Російській імперії. За його словами, “лікарі повинні бути милосердними, співчутливими, послужливими, повинні любити свого ближнього, як самого себе”.

М. Я. Мудров – засновник клінічної медицини в Росії – давав високу етичну оцінку праці жінок, доглядали за хворими. Саме цим жінкам, яких потім називали “сестрами милосердя”, відводилась важлива роль у виходжуванні важкохворих.

Окремі питання медичної етики були розвинуті у працях видатних діячів медицини І. П. Павлова та М. І. Пирогова.

Медична етика має внутрішній зв'язок з компетентністю, класифікацією лікарів, медичних сестер за їх діловими якостями. Поєднання моральних якостей, з професійними знаннями, навичками і досвідом створює своєрідну доміную, яка реалізується під час виконання професійного обов'язку. Професійна медична мораль має відповідні кодекси певних положень стосовно трудової діяльності, які сприяють виробленню у медичного персоналу здатності до моральної орієнтації у складних ситуаціях, які вимагають морально-ділових і соціальних якостей.

Як зазначено у «Етичному кодексі професійної етики міжнародної ради медсестер», на медичних працівників покладено чотири основні обов'язки: зберігати здоров'я, запобігати захворюванню, відновлювати здоров'я та полегшувати страждання. Потреба в роботі медсестри універсальна. Сестринська справа передбачає повагу до життя, гідності і прав людини. Вона не має обмежень за національними або расовими ознаками, за ознаками віросповідання, віку, статі, політичного чи соціального стану [5].

Медична сестра повинна завжди виконувати свої обов'язки професійно, згідно із стандартами діяльності медичної сестри, визначеними Міністерством охорони здоров'я України, до професійних вимог належать: творче ставлення до своїх обов'язків, уміння швидко орієнтуватися в інформації, постійно вдосконалювати свої фахові знання й навички, підвищувати свій культурний рівень. Медична сестра повинна бути компетентною стосовно моральних і юридичних прав пацієнта, керуватись вимогами законодавства України, принципами професійної етики. Вона несе персональну відповідальність за виконання професійних обов'язків [11].

Американські вчені Т. Л. Бошам і Дж. Ф. Чайлдресс запропонували чотири основні принципи медичної етики: автономії, не нашкодь, благодіяння, справедливості. Використання цих принципів регулюється відповідними правилами: правдивості, приватності, конфіденційності, достовірності, інформованої згоди.

Вимоги етичного Кодексу обов'язкові для усіх медичних сестер України. Лікарі та медичні сестри, які викладають у медичних училищах, коледжах та на медсестринських факультетах медичних вузів, повинні знайомити студентів з Етичним Кодексом медичних сестер України. Лікарі та медичні сестри, які викладають у навчальних закладах, своєю поведінкою повинні подавати приклад студентам.

Медичні сестри несуть відповідальність за порушення Етичного Кодексу медичної сестри України. За порушення етичних норм Кодексу до членів Асоціації медичних сестер України можуть бути застосовані наступні стягнення:

- 1) зауваження;
- 2) попередження про неповну професійну відповідність;

- 3) припинення членства в Асоціації на термін до одного року;
- 4) повідомлення в місцеві та центральні керівні органи охорони здоров'я про факти порушення [13].

Основною функцією медичної сестри є догляд за хворими та виконання призначень лікаря, під керівництвом якого вона працює. Для якісного її виконання медичній сестрі необхідні такі якості: високий рівень фахових знань та вмінь, точність у виконанні призначень, тактовність, людяність, уважність, самовладання, чуйність.

Фельдшеру, акушерці, медичній сестрі, санітару легше працювати в дружньому колективі зі здоровим психологічним кліматом і високою трудовою дисципліною. Соціологи і психологи встановили пряму залежність між моральним кліматом у колективі та продуктивністю праці.

Колегіальність у медицині – це не тільки дотримання відповідних етичних норм, а своєрідне колективне надбання професійного досвіду; це школа, де набувають медичної майстерності через інформацію, що передається вербальним шляхом за максимально короткий проміжок часу.

Психологічний клімат у медичному колективі – не просто сума особистих якостей його співробітників. Він утворюється внаслідок взаємин між членами колективу. Джерелом складних взаємин у деяких медичних колективах часто є відсутність творчої роботи по спрямуванню зусиль його членів на виконання основного завдання – боротьби за здоров'я хворого. Висока культура взаємин палатних сестер передбачає вимогливість кожної сестри до себе, вміння тактовно та у доброзичливій формі звернути увагу своїх колег на їхні недоліки в роботі, а також вміння сприйняти зауваження щодо своєї особи. Самовпевненість і зарозумілість у роботі медичних працівників неприпустимі, і в інтересах хворого треба виявляти максимум такту і самодисципліни. Усі ці складові регулюються нормами професійної етики медичного працівника.

Суспільна значущість і складність професійних обов'язків медичних працівників вимагає високого рівня їхньої професійної підготовки, фундаментальних знань з теорії та практики медицини, опанування навичками, тактикою, відповідними методами та прийомами медичної діяльності.

У сучасних виробничих умовах роль середнього медичного персоналу зросла, адже медичні сестри почали працювати із складною технікою, виконувати відповідальні маніпуляції. З огляду на це медичним працівникам необхідно підтримувати й удосконалювати свої знання та навички, докладати необхідних зусиль до професійного самовдосконалення на рівні сучасного стану медицини, у роботі керуватися сучасними стандартами лікування, незалежно від сфери своєї спеціалізації, бути компетентним не лише у загально-медичних питаннях, питаннях невідкладної допомоги, а й у галузі медичної етики.

Список літератури: 1. *Аніщенко О. В.* Професійна культура // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – с. 724-725. 2. *Васянович Г. П.* Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник. – Львів, «Норма», 2005. – с. 344. 3. *Вітенко І. С.* та ін. Основи загальної і медичної психології: Навч. пос. / І. С. Вітенко, Л. М. Дутка, Л. Я. Зименковська. – К.: «Вища школа», 1991. – 271 с. 4. *Грандо А. А.* Врачебная этика и медицинская деонтология. – К.: Вища школа. Головное издательство, 1982. – 168 с. 5. Етичний кодекс професійної етики міжнародної ради медсестер. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://medvisnyk.org.ua/content/view/full/18/9/> – Назва з титул. екрану. 6. *Захара І.* Лекції з історії філософії. – Львів: Видавництво ЛБА, 1997. – 398 с. 7. *Згречча Е, Спаньйола А. Дж., П'єтро М.Л.* ді та ін. Біоетика / Переклад з італійської В. Й. Шовкун: Підручник. – Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2007. – 672 с. 8. Основи правових знань. Підручник / П. І. Гнатенко, В. М. Калашников, К. А. Марков та ін.; Кер. авт. кол. П. І. Гнатенко. – К.: ВД «Юридична книга»,

2000. – 224 с. 9. Основи філософських знань. Курс лекцій: Навч. пос. для студентів вищих закладів освіти I-II рівнів акредитації. – К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ – 2000», 2002. – 296 с. 10. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. Гол. ред. Української Радянської Енциклопедії Академії Наук Української РСР. – Київ, 1975. – 775 с. 11. Стаття 3. Професійна компетентність – головна умова сестринської діяльності. Етичний кодекс медичної сестри України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uamed.net/dok/codex.html> – Назва з титул. екрану. 12. Федорук Н. М. Мораль та суспільний прогрес: Автореф. дис...канд. філософ. наук: 09.00.03. - Харків, 2005. - 20 с.

Ю. Колисник-Гуменюк

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКАЯ СОСТАВНАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ

Проведен анализ основных факторов влияния на профессиональную деятельность. Выдвигается предположение о взаимосвязи данных факторов в процессе формирования профессиональной культуры медицинского персонала.

Y. Kolisnyk-Humenyuk

MORALLY-ETHICAL COMPONENT OF PROFESSIONAL CULTURE OF MEDICAL WORKERS

There was made the analysis of main factors of influence on professional activity. There was proposed a supposition about relationship of these factors in the process of forming of professional culture of medical personnel.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2010

УДК 172.16

*Перевалова Л.В.
м. Харків, Україна*

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх років торкнулися усіх сфер життя суспільства, особливо це стосується системи освіти.

Рівень розвитку будь-якої держави визначається, насамперед, рівнем освіти, тому що вона є основою розвитку особистості, суспільства і націй у всіх розвинених демократичних країнах світу. Для пострадянських держав, у тому числі й для України, освіта - основа майбутнього, найбільш масштабна сфера суспільства, його політичної, соціально-економічної, культурної й наукової організації, спосіб відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу, виховання патріота і громадянина, діючий метод модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені.

В останні роки людство стало усвідомлювати обмеженість і небезпеку подальшого розвитку шляхом економічного зростання та нарощування технічного потенціалу, а також